

Hayvancılık Destekleme Politikalarına Çiftçilerin Yaklaşımlarının Bölgerarası Karşılaştırmalı Analizi*

Nuray DEMİR Fahri YAVUZ

Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 25240, Erzurum (ipcioglu@atauni.edu.tr)

Geliş Tarihi : 10.06.2010

Kabul Tarihi : 22.02.2011

ÖZET : Türkiye’de hayvancılığın geliştirilmesinde, geçmiş yıllarda farklı yöntemlerden yararlanılmıştır. Ülkenin destekleme politikasında özellikle 2000 sonrası dönemde önemli değişimler oluşmuş, 2004-2008 döneminde yem bitkileri, süt teşvik primi, suni tohumlama ve buzağı destekleri en önemli destekleme kalemini oluşturmuştur. Bu araştırmanın amacı, bölgelere göre çiftçilerin hayvancılık destekleme politikalarına olan yaklaşımlarının işletme ve çiftçi özelliklerinin dikkate alınarak analiz edilmesidir. Araştırma alanını, Batı Marmara Bölgesi (BMB) ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (KAB) kapsamaktadır. Araştırmanın birincil verileri, basit tesadüfî örnekleme yöntemine göre belirlenen 540 hayvancılık işletmesinden yüz yüze yapılan örnekleme anketlerle elde edilmiştir. Elde edilen veriler Excel programına girildikten sonra, LİMDEP paket programında verilerin betimleme (crosstabing) analizleri yapılmıştır. Araştırmada; BMB’deki çiftçilerin KAB’dakilere göre; daha genç, eğitim seviyelerinin yüksek, daha az tarım dışı faaliyette buldukları, ev ihtiyacı ile birlikte piyasaya için üretim yaptıkları belirlenmiştir. Bununla birlikte BMB’deki çiftçiler hayvancılık desteklerinden daha fazla faydalanmalarına rağmen yem bitkileri desteğinden faydalanmada BMB ve KAB arasındaki farkın giderek azaldığı belirlenmiştir. Hayvancılık desteklemelerinden faydalanmada bölgeler arasında var olan farklılıklar ve çiftçilerin desteklere olan yaklaşımlarının farklılığı göz önüne alındığında, bölgesel farklılıkları dikkate alan destekleme politikalarının oluşmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Hayvancılık destekleri, çiftçi yaklaşımları, NUTS I

A Regional Comparative Analysis of Farmers’ Approaches to Livestock Support Policies

ABSTRACT : Livestock support policies have been implemented in different periods of years, various weights and different methods to develop livestock industry. There have been important changes in animal support policies starting from 2000. During the period of 2004 and 2008, forage crops, milk incentive premium, artificial insemination and calf supports became the most important support items. In this study, it was aimed to investigate farmers’ approaches to livestock support policies by making a regional comparison and by taking the features of the farms and the animal growers into consideration as well. The study was conducted in the Western Thrace Region (WTR) and the North Eastern Anatolia Region (NEAR) in the NUTS I regions. In this study, the number of the surveys was determined to be 540 by using the Simple Random Sampling method and the obtained data were loaded to an Excel file and their descriptive (crosstabing) analyses were performed in the LIMDEP package program. As a result, when the WTR and the NEAR were compared, it was found that the animal growers in the WTR have lower average of age, higher education level and less non-agricultural activities rather than those in the NEAR as well as they produce not only for domestic needs but also for the market and they benefit from the supports in question more than animal growers in the NEAR; however, the difference between the two regions in benefiting from the forage crops support was found to be gradually decreasing. It was also determined in the study that there are differences between regions in benefiting from the supports. Therefore, it is necessary that a support system considering regional differences be created by taking the farmers’ approaches to the supports into account.

Key words: livestock supports, farmers’ approaches, NUTS I

GİRİŞ

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tarım politikaları kapsamında bitkisel üretime önemli düzeylerde destek sağlanırken, hayvancılığa sağlanan destekler daha sınırlı düzeylerde kalmıştır (Yavuz, 2001). Ayrıca izlenen politikalar, canlı hayvan ve hayvansal üretimi miktar ve kalite bakımından olumsuz etkilemiş, ürün fiyatlarında ve çiftçi gelirlerinde kararsız bir ortam yaratmıştır. Bu olumsuz gelişmeler karşısında hükümet, 1987 yılında, özellikle canlı hayvan ve hayvansal ürünleri ilgilendiren “Tarım Paketi” önlemlerini uygulamaya koymuştur. Bu paket ile ilgili olarak, damızlık hayvan dışalım ve karma yem satışında sübvansiyon ödemesi, sütte ise teşvik primi ödemesi başlatılmıştır (Ören ve Bahadır, 2005). Ancak yapılan bu çalışmalar yeterli olmamış ve 1980’li yıllardan sonra Türkiye’nin hayvansal ürünler ithalatı giderek

artmıştır. Hayvancılık destekleri, geçmişte bitkisel üretim sektörüyle kıyaslandığında süreklilik arz etmemesi, destekleme politikalarının uygulanması için yeterli alt yapının bulunmaması nedeniyle hayvancılıkta istenen hedeflere ulaşamamış ve dolayısıyla hayvancılığın sorunları giderilememiştir (Yavuz, 1999). Sorunları giderebilmek için “Hayvancılığın Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Projesi” başlatılmış, bu kapsamda 2000 yılında, 2000/467 sayılı “Hayvancılığın Desteklenmesi Kararnamesi” yürürlüğe girmiştir.

Bu kararname ile yem bitkisi üretimine, suni tohumlamaya, suni tohumlamada kullanılacak ekipmanlara, damızlık belgeli hayvanlara ve soy kütüğü kayıtlarının tutulmasına yönelik teşvikler getirilmiştir (RG, 2000).

* Bu araştırma doktora tezinin bir bölümüdür. Araştırma TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

Sonraki yıllarda destekleme kalem ve miktarlarında yapılan yeni düzenlemelerle desteklemelerde yeni uygulamalar gündeme gelmiş ve toplam tarımsal destekler içerisinde hayvancılık desteklerinin payı artmış, 2004 yılında %8 olan pay,

2009 yılına gelindiğinde ise %22'ye ulaşmıştır (TKB, 2009b; Mirmahmutoğulları, 2009). Bu kapsamda, 2004-2009 yıllarında uygulanan en önemli hayvancılık destekleme politikaları ve yapılan ödemeler Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Hayvancılık desteklemeleri kapsamında yapılan ödemeler (1000 TL)-(Cari fiyatlar)

Hayvancılık ödemeleri	¹ 2004	² 2005	³ 2006	³ 2007	³ 2008	[*] 2009
Belgeli Damızlık Düve Desteği	3.959	3.363	2.684	2.475	4.044	17
Suni Toh. Teşvikleri	4.865	17.576	42.047	25.572	59.533	215
Suni Toh.Doğan Buzağı Teşvikleri	4.462	10.471	34.523	25.731	67.487	40.493
Suni Toh.Ekipman Teşvik.	167	320	0	0	0	0
İpekböceği Koza Desteği	0	0	1.332	0	1.307	1.239
Tiftik Desteği	0	0	1.500	0	2.811	0
Çıkma Tavuk Desteği	0	0	14.890	0	0	0
Tavuk Vebası İtlaf Tazminatı	0	0	7.498	25	0	0
Arıcılık ve Bal Desteği	1.168	5.922	17.285	22.666	22.785	11.480
Et Teşvik Primi	87.124	56.730	94	940	1.210	1.583
Süt Teşvik Primi	65.027	116.027	161.516	177.487	310.252	176.881
Hastalıklardan Ari İşletmeler De.	738	123	2.606	11.540	14.138	6.853
Yem Bitkileri	73.856	106.332	337.381	404.470	676.095	287.160
Alet Makine Desteği	0	0	0	7.976	15.519	198
Sertifikalı Yem Bitkileri To.De.	0	0	0	143	0	0
Sağım Hijyeni ve Süt Kalite	0	424	1.710	5.767	14.022	199
Hayvan Gen Kaynakları	0	467	1.700	3.006	3.798	456
Hayvan Kimlik Sistemi	0	8	529	2.135	470	0
Hastalıklarla Mücadele (Aşı)	0	1.390	1.574	2.374	707	119
Gıda Güvenliği	0	0	11.0	1.136	1.742	375
Küçükbaş Yet. Birlik Desteği	0	0	106	1.432	40.846	111.371
Su Ür.Yetiştiriciliği	8.389	33.071	49.997	27.799	93.256	93.103
Büyükbaş Hayvan Desteği	0	0	0	0	0	121.583
Toplam	249.755	352.224	678.983	722.676	1.330.322	853.324

Kaynak: ¹TKB, 2006; ²TCZB, 2005; ³TKB, 2009a.

*2009 Yılı Hayvancılık destekleri 17.07.2009 tarihine kadar yapılan ödemeleri göstermektedir.

Çizelge 1'de destekleme miktarının her yıl artarak devam ettiği ve 2004-2008 yılları dikkate alındığında ise yem bitkileri, süt teşvik ve suni tohumlama desteklerinin yıllar itibariyle sürekli olarak devam ettiği ve destekleme kalemleri içerisinde önemli paylara sahip oldukları gözlenmiştir.

Yıllar itibariyle çeşitli şekillerde desteklenen sektörde en önemli amaç, hayvancılığın karlı bir sektör olmasını sağlamaktır. Bunun sağlanabilmesi için ise ihtisaslaşmış işletmelere ihtiyaç duyulmaktadır. İhtisaslaşmış bir hayvancılık sektörünün oluşması da, uygun üretim bölgelerinin saptanması ve bölgeler itibariyle üretim planlaması hedeflerinin ortaya konulması ile gerçekleşecektir. Desteklemeler, her bölge için aynı şekilde uygulanmaktadır. Ancak Yavuz vd (2004)'nin

yaptıkları bir çalışmada iki ayrı sütçülük destekleme politikasının bölgesel etkilerinin farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmadan hareketle, hayvancılık destekleme politikalarının bölgesel açıdan etkilerinin de farklı olabileceği ve bunun belirlenebilmesinin de politikaların etkinliği ve uygulanabilirliği açısından önem taşıyabileceği düşünülmektedir.

Desteklemelerin amacına ulaşmasında, çiftçilerin desteklemelerden maksimum düzeyde faydalanmaları oldukça önemlidir. Bu kapsamda uygulanan desteklerin muhatabı çiftçilerin desteklemelerden faydalanmalarında etkili olan faktörleri ile desteklemelere olan yaklaşımlarının bölgeleri de dikkate alacak şekilde ortaya konulabilmesi, desteklemelerin amacına ulaşmasında oldukça faydalı olabilecektir.

Ayrıca araştırma, hayvancılık destekleme politikalarının etkililiğinin bölgesel bazda ele alındığı ilk çalışma olması açısından, daha sonra yapılacak çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

Destekleme politikaları her bölgede aynı şekilde uygulanmasına rağmen, et ve süt verimliliği açısından bölgeler arasında farklılıklar mevcuttur. Çalışmada, bölgeler arası karşılaştırmaların yapılabilmesi için, 2007 yılı itibarıyla Düzey-1 bölgelerindeki hayvan sayısının 1649 bin baş hayvan ile en fazla olduğu ve hayvancılığın daha geleneksel yöntemlerle yapıldığı Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (KAB) ve hayvancılığın daha ileri teknoloji kullanılarak yapıldığı ayrıca ortalama et ve süt veriminin ise (süt verimi 3469 kg/baş ve et verimi ise 206 kg/baş) en yüksek olduğu Batı Marmara Bölgesi (BMB) (Demir, 2009) ele alınmıştır.

Çalışmada, BMB ve KAB'daki çiftçilerin destekleme kalemleri içerisinde devamlı gündemde olan ve önemli paylara sahip olan politikalara karşı çiftçilerin yaklaşımlarının belirlenebilmesi ve desteklemelerden faydalanmada hangi çiftçi ve işletme özelliklerinin etkili olduğunun bölgeler arası karşılaştırmaları dikkate alacak şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Çalışma materyali, bölgesel karşılaştırma yapabilmek için et ve süt verimliliğinin yüksek olduğu, yani büyükbaş hayvancılığın daha iyi yapıldığı BMB ve hayvan varlığının en yoğun olduğu fakat hayvancılığın gelişmediği KAB'da yapılan anket çalışması ile elde edilmiştir. Ayrıca, Tarım ve Köyişleri Bakanlığına ait yayınlar, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, konu ile yakından ilgili çalışmalar, çıkarılan tüzük ve yönetmelikler ve ilgili web sayfaları kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimleyici analizlerde kullanılmıştır.

Yöntem

Çalışma alanını oluşturan BMB'de 5 adet il (Balıkesir, Çanakkale, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ) ve KAB'da ise 7 adet il (Erzincan, Bayburt, Erzurum, Ardahan, Kars, Ağrı, Iğdır) mevcuttur. Anket yapılan illerin seçiminde, bölgeyi temsil etmesi düşüncesinden hareket edilmiştir. Bu kapsamda BMB'yi temsil ettiği düşünülen Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ; KAB'ı temsil edeceği varsayılan Erzurum, Kars, Ağrı ve Bayburt illeri seçilmiştir. Anket sayısı basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre hesaplanmıştır. Araştırma alanı içindeki illere ait hayvancılık işletmelerindeki hayvan sayılarındaki değişkenlik birbirinden farklı olduğu için, her bir ilde yapılan anket sayısı ayrı ayrı tespit edilmiştir. Anketlerin bir bölümünün gerçekleri yansıtmayacağı ve popülasyonu temsil etmeyeceği düşünülerek anket

sayısı %5 artırılmıştır. Araştırmada anket yapılan işletme sayısının belirlenmesinde %5 hata payı ve %95 güvenilirlik sınırları içerisinde çalışılmıştır (Çiçek ve Erkan, 1996). Yapılan hesaplamalar sonucunda illerde yapılan anket sayısı aşağıdaki formül ile hesaplanmıştır.

$$n = \frac{N * \sigma^2}{(N - 1) * D^2 + \sigma^2}$$

Fomülde;

n =Örnek hacmi,

N =Örnekleme çerçevesine ait toplam birim sayısı,

σ^2 =Popülasyon varyansı

D =d/z değeri

d =Kabul edilebilir hata (\bar{x} 0,05)

z =Kabul edilebilir hata oranına göre Standart Normal Dağılım tablosundaki z değerini göstermektedir.

Yapılan bu örnekleme sonuçlarına göre, illerde yapılan anket sayısı Erzurum'da 95, Ağrı'da 85, Kars'ta 86, Bayburt'ta 55, Balıkesir'de 82, Çanakkale'de 74 ve Tekirdağ'da 63 adet olmak üzere toplamda 540 adet olarak belirlenmiştir. Anket çalışması sonucunda elde edilen veriler belirli bir kodlama dahilinde EXCEL dosyasına yüklenmiş ve LİMDEP paket programında çalışmaya ait betimleme (crosstabing) analizleri yapılmıştır.

BULGULAR

Bölgesel bazdaki analiz sonuçları çiftçilere ait özellikler, işletmelere ait özellikler ve hayvancılık desteklerinden yararlanma düzeyi ve yaklaşımlar bölümü olmak üzere üç bölümde ortaya konulmuştur.

Anket yapılan işletmelerdeki çiftçilerin yaş grupları ve toplamda aldıkları paylar belirlenmiştir. Türkiye'de genç nüfusun oranı oldukça fazladır. Nüfusun hemen hemen %50'si 28 yaş ve altındaki bir yaşa sahip olup, nüfusun sadece %7,1'ini 65 ve üzeri yaşa sahip insanlar oluşturmaktadır (Anonim, 2008). Ancak anketin köylerde yapılması, köylerden kente genç nüfusun göç etmesinden dolayı (okumak, çalışmak vb nedenlerle) köylerdeki genç nüfusun oranı azalmış, bu durum da araştırma sahasında genç nüfusun oranının az çıkmasına neden olmuştur. Buna göre, BMB'de yaş ortalaması KAB'a göre daha düşüktür. KAB'daki yaşlı nüfusun oranı %14,6 ile BMB'den (%3,7) fazladır. İşletmeler toplamındaki 65 yaş üstünün oranı (%10,1), Türkiye genelindeki orana (%7,1) yakın bulunmuştur. BMB'de yaş ortalamasının düşük olması, çiftçilerin yenilikleri daha kolay kabul etmelerini ve desteklemelerden faydalanmada daha istekli olmalarını sağlayabilecektir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin saptanmasında eğitim temel bir ölçüt olarak ele alınmaktadır. Türkiye’de okuryazarlık oranı gittikçe artmakla birlikte, halen istenen düzeyde değildir. Halen nüfusun %46,1’ini ilköğretim, %7,4’ünü ortaokul, %7,8’ini lise ve %3,2’sini yüksek eğitim seviyesinde eğitim alanlar oluşturmaktadır. Hiç eğitim almayanların oranı %19,6 iken, okula gitmeyip okuryazar olanların oranı ise %11,9’dur (TÜİK, 2009). Anket yapılan çiftçilerin eğitim seviyelerine ait durum şu şekilde belirlenmiştir. BMB’de okur-yazar olmayanların oranı %3,2 ile, KAB’dan (%16,8) oldukça düşüktür. Buna göre okur-yazarlık oranı yüksek olan BMB’de çiftçilerin desteklemelerden daha fazla faydalanma isteğinde olacakları düşünülmektedir.

Çizelge 2’de anket yapılan çiftçilerin tarım dışı faaliyette bulunma durumları verilmiştir. BMB’de çiftçilerin %69,9’u başka herhangi bir faaliyette bulunmazken, bu oran KAB’da %58,6 düzeyindedir. BMB’de bu oranın yüksek olması da, yapılan tarımsal faaliyetin bölgedeki çiftçilerin geçimini karşılayabilmesi ve elde edilen verimin (et verimi yaklaşık 216,7 kg/baş ve süt veriminin ise 2,8 kg/baş) daha yüksek olmasının etkisi bulunmaktadır (Demir, 2009). Bu durum, BMB’de ihtisaslaşmış işletmelerin varlığını da beraberinde getirmektedir. Hayvancılık desteklemelerinde amaç daha çok ihtisaslaşmış işletmelerin oluşması olduğundan, BMB’deki çiftçiler desteklemelerden daha fazla faydalanma eğiliminde olacaklardır.

Çizelge 2. Ankete katılan çiftçilerin tarım dışındaki yaptıkları faaliyetlere göre dağılımları

Tarım dışında yapılan faaliyet	BMB		KAB		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Yapmıyor	153	69,9	188	58,6	341	63,1
Kamu işçisi	0	0,0	2	0,6	2	0,4
Devlet memuru	1	0,5	28	8,7	29	5,4
Özel sektör	21	9,6	10	3,1	31	5,7
Kendi işyeri	25	11,4	20	6,2	45	8,3
İnşaat işçisi	7	3,2	61	19,0	68	12,6
Diğer	12	5,5	12	3,7	24	4,4
Toplam	219	100,0	321	100,0	540	100,0

Anket yapılan bölgelerdeki işletme çeşidi ele alındığında, BMB’de büyükbaş hayvancılık yapılan işletmeler %80,4, KAB’da ise %70,1 ile en fazla pay almıştır. Sadece küçükbaş yetiştiricilerin oranı ise her iki bölge içinde oldukça düşüktür. Türkiye’de son yıllarda küçükbaş hayvan varlığı ve özellikle de koyunculuk sektöründe önemli azalmalar olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bu azalmalar bazı sonuçları da beraberinde getirmektedir. Türkiye’de 1993-2007 yılları arasındaki süreçte sağılan koyun sayısında %53’ü ve koyun sütü miktarında %25,3’lük azalma yaşanmıştır (Keskin *et al.*, 2010). Bu azalış; küçükbaş yetiştiricilikte ihtiyaç duyulan tecrübeli eleman yetersizliği, küçükbaş verimindeki desteklerin az oluşu ve beslenme alışkanlığının koyun etinden sığır etine (daha az yağlı olması, kokmaması, ucuz olması vb nedenlerle) kaymasının etkili olduğu belirtilebilir. Etyopya’nın kuzeyindeki Amhara bölgesinde 98 köyde yapılan bir çalışmada 1991-1999 yılları arasında hayvan varlığında önemli azalmaların olduğu, özellikle küçükbaş hayvan varlığında %34’lük bir azalmanın yaşandığını ve bu sorunun

giderilmesi içinde hayvancılığı hedef alan yayım programlarının geliştirilmesinin desteklenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (Benin *et al.*, 2003). Destekleme politikalarının genellikle büyükbaş hayvancılığı esas almasından dolayı büyükbaş hayvan varlığının yüksek olması, her iki bölge içinde çiftçilerin desteklemelerden faydalanmalarını artırıcı unsurdur.

Çizelge 3’de anket yapılan işletmelerdeki çiftçilerin gelir grupları ve aldıkları paylar gösterilmektedir. BMB’de gelirdeki en büyük payı %47,9 ile 11.000-20.000 TL arasında yıllık geliri olan insanlar alırken, KAB’da ise bu oran %42,4’dır. BMB’de yüksek gelir grubuna sahip işletmeler mevcutken, KAB’da bu tür işletmelere rastlanmamaktadır. Bu durumda BMB’de ihtisaslaşmış işletmelerin varlığı hayvanların verimlerinin oldukça yüksek oluşu ve çiftçilerin ürettiklerini değerinde pazarlayabilmelerinin etkisi söz konusudur. Buradan BMB’deki çiftçilerin desteklemelerden, faydalanabilecekleri anlaşılabilmektedir.

Çizelge 3. Ankete katılan çiftçilerin gelir gruplarına göre dağılımları

Gelir (BinTL)	BMB		KAB		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
1-5	8	3,7	57	17,8	65	12,0
6-10	62	28,3	99	30,8	161	29,8
11-20	105	47,9	136	42,4	241	44,6
21-40	41	18,7	26	8,1	67	12,5
41-60	2	0,9	3	0,9	5	0,9
61->	1	0,5	0	0,0	1	0,2
Toplam	219	100,0	321	100,0	540	100,0

Anket yapılan işletmelerdeki çiftçilerin hayvansal üretimdeki amaçları ve aldıkları paylar ele alındığında, BMB'de üretim yapma amaçları içerisinde en büyük payı %59,4 ile üretimi hem ev ihtiyaçlarını gidermek hem de ticari olarak gelir sağlamak için yapanlar alırken, KAB'da bu faaliyet kolunun oranı %40,2'dir. Hayvancılığı sadece ev ihtiyacı için yapanların oranı KAB'da %55,1 ile en yüksek paya sahiptir. Bunun anlamı, bu bölgede ihtisaslaşmış ve piyasa için üretim yapan işletmelerin oldukça az ve geçimlik işletmelerin sayısının ise fazla olduğudur. KAB'daki işletmelerin karlılıklarının artırılabilmesi ve pazara yönelik üretime yönlendirilebilmeleri bakımından desteklemelerden faydalanma düzeylerinin artırılması gerekmektedir.

Anket yapılan işletmelerdeki süt verimi ve laktasyon sürelerine ait veriler Çizelge 4'de gösterilmektedir. Buna göre BMB'de ortalama olarak

günlük süt verimi 21,2 kg, laktasyon süresi ise 226,7 gün olarak belirlenmiştir. KAB'da ise ortalama günlük süt verimi 7,9 kg, laktasyon süresi ise 178,5 gün olarak belirlenmiştir. BMB'de işletmelerde yüksek verim alınabilen kültür veya melez ırklarla çalışıldığı için, yerli ırkların yoğun olduğu KAB'a göre günlük ortalama süt verimi ve laktasyon süresi fazladır. Anket yapılan bütün işletmeler dikkate alındığında ise ortalama günlük süt verimi 14,5 kg olarak ve laktasyon süresi ise 202,6 gün olarak hesaplanmıştır. Türkiye'de ortalama laktasyon süresi ırklara göre değişmekle birlikte kültür ırkında 285-305 gün, melezde 245 gün ve yerli ırkta 179-270 gün arasında değişmektedir (Bardakçioğlu ve Belge, 2008; Akbulut, 1998). Bu veriler dikkate alındığında anket yapılan bölgelerdeki yerli, melez ve kültür ırkı hayvanlarının laktasyon sürelerinin Türkiye ortalamasının oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir.

Çizelge 4. Ankete katılan çiftçilerin işletmelerindeki hayvanlar içerisinde ırklara ait süt verimleri ve laktasyon süreleri

Bölgeler	İrklar süresi	İnek sütü verimi (kg/gün)	Laktasyon (gün)
BMB	Yerli	16,9	204,6
	Melez	20,6	230,7
	Kültür	26,1	244,8
	Bölge ortalaması	21,2	226,7
KAB	Yerli	5,7	164,7
	Melez	6,8	176,1
	Kültür	11,2	194,7
	Bölge ortalaması	7,9	178,5
	Ortalama	14,5	202,6

Toplam süt üretiminin yaklaşık %90'ının inek sütünden karşılanması, sütün değerlendirilme şeklini de önemli kılmaktadır (Bardakçioğlu ve Belge, 2008). Anket yapılan bölgelerdeki sütün değerlendirilme şekilleri Çizelge 5'de gösterilmektedir. Bu veriler doğrultusunda BMB'de

çiftçiler en çok %74,4 ile sütü mandraya vermeyi tercih ederken, bu oran KAB'da %17,8 civarındadır. KAB bölgesindeki işletmelerin %53,9'u sütünü kendi işlemektedir. BMB'de süt toplama merkezi ve süt kooperatifleri mevcutken, KAB'da da ise buna rastlanmamıştır. Özkaya vd. (2001)'nin yaptıkları bir

çalışmada; uygulanan destekleme politikalarının başarısı ne olursa olsun, çiftçilerin kooperatifler vb şekillerde örgütlenmezler ise bir dönem sonra çiftçinin yeniden eski haline döneceklerini

vurgulamışlardır. Bu açıdan BMB'de örgütlenmenin varlığı desteklerden faydalanma isteğinde de artırıcı unsur olarak rol oynayabilecektir.

Çizelge 5. Ankete katılan çiftçilerin sütü değerlendirme şekillerine göre dağılımları

Değerlendirme şekli	BMB		KAB		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Değerlendirmiyor	7	3,2	9	2,8	16	3,0
Mandıra verme	163	74,4	57	17,8	220	40,7
Kendi işleme	3	1,4	173	53,9	176	32,6
Her ikisinde	31	14,2	82	25,5	113	20,9
Koop. verme	15	6,8	0	0,0	15	2,8
Toplam	219	100,0	321	100,0	540	100,0

Anket yapılan işletmelerdeki büyükbaş hayvan sayıları ve bu hayvanların ırklara göre dağılımlarında ise, BMB'de toplam hayvan sayısı içerisinde en yüksek payı %66,8 ile kültür ırkı alırken, KAB'da ise en fazla payı %62,5 ile yerli ırk almaktadır. Bu oranlar, KAB'da ırk ıslahının BMB'deki kadar yaygın olmadığını göstermektedir.

Anket yapılan çiftçilerin yıllar itibariyle bölge bazında desteklemelerden faydalanma durumları Çizelge 6'da gösterilmektedir. Buna göre BMB ve KAB'daki çiftçilerin 2005-2007 yıllarında hayvancılık desteklerinden giderek daha fazla

yararlandıkları belirlenmiştir. Her iki bölgeyi karşılaştırmak için hayvancılık desteklerinden faydalanma durumlarını birbirine oranlandığında, 2005 yılında bu rakam (66,7/56,7) 1,17 iken 2006 yılında (71,7/63,9) 1,12 ve 2007 yılında ise (87,2/81,6) 1,06'ya düşmüştür. Bu rakamdan iki bölge arasındaki farkın giderek azaldığı anlaşılmaktadır. Bu farkın azalmasında, KAB'daki çiftçilere desteklemelerle ilgili giderek daha fazla bilgi verilmesi ve buna bağlı desteklemelerden daha fazla faydalanma davranışı göstermelerinin etkili olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 6. Ankete katılan çiftçilerin yıllar itibariyle hayvancılık desteklerinden faydalanma durumlarına göre dağılımları (%)

Faydalanma durumu	BMB			KAB		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Hayır	33,3	28,3	12,8	43,3	36,1	18,4
Evet	66,7	71,7	87,2	56,7	63,9	81,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çizelge 7'de çiftçilerin suni tohumlama desteğinden faydalanma durumları verilmiştir. Her iki bölgede de 2005 ve 2007 yılları arasında suni tohumlama desteğinden faydalanmada devamlı bir artış yaşanmıştır. BMB'de faydalananların oranı her yıl faydalanmayanların oranından fazla olmuştur. Ancak KAB suni tohumlama desteğinden faydalanmama oranı her yıl daha yüksektir. BMB'de özellikle 2006-2007 yılları arasında bu desteklerden faydalananların oranında önemli bir artış (%53,4'den %79,5'e) olmuştur. KAB'daki işletmelerden suni tohumlama desteklerinden yararlananların oranında da yüksek bir artış (%26,2'den %42,4'e) gerçekleşmiştir. İki bölge arasındaki faydalanma

durumları karşılaştırıldığında; 2005-2006 yıllarında aradaki fark 1,91'den 2,03'e yükselmiş, 2007 yılına gelindiğinde ise iki bölge arasındaki fark 1,87'ye kadar düşmüştür. İki bölgedeki faydalanma düzeyleri arasındaki farkın en az 2007 yılında olduğu görülmüştür. Desteklemelerle ilgili verilen eğitim çalışmalarını ve çiftçilerin verimli ırklarla çalışmalarını sonucunda et ve süt verimindeki artıştan dolayı 2007 yılında KAB'daki işletme sahipleri bu destekten daha fazla faydalanmışlardır. Kenya'da yapılan bir araştırmada ise hayvancılık yapan işletmelerin yaklaşık %65'inin suni tohumlama için veterinerlere başvurdukları belirlenmiştir (Tambi *et al* 1999).

Çizelge 7. Ankete katılan çiftçilerin yıllar itibariyle suni tohumlama desteğinden faydalanma durumlarına göre dağılımları (%)

Faydalanma durumu	BMB			KAB		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Hayır	55,3	46,6	20,5	76,6	73,8	57,6
Evet	44,7	53,4	79,5	23,4	26,2	42,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çizelge 8’de çiftçilerin buzağı desteğinden faydalanma durumları görülmektedir. Çiftçilerin bu destekten faydalanma düzeyi düşük olmasına rağmen, her iki bölgede de yıllar itibariyle giderek artan bir seyir takip etmiştir. BMB’de buzağı desteğinden faydalananların oranı, suni tohumlama desteğinde faydalanma düzeyiyle paralel olarak diğer bölgeye göre oldukça fazladır. KAB’da ise her yıl giderek artan bir seyir takip edilmesine rağmen faydalanma oranı BMB’ye göre düşüktür. İki bölge arasındaki faydalanma durumları karşılaştırıldığında,

2005 yılından 2006 yılına gelindiğinde aradaki fark 1,71’den 1,83’e yükselmiş, 2007 yılına gelindiğinde ise iki bölge arasındaki fark 1,67’ye kadar düşmüştür. İki bölgedeki buzağı desteğinden faydalanma düzeyleri arasındaki farkın en az olduğu yıl 2007 olup, benzer durum suni tohumlama desteğinde de gözlenmiştir. Desteklemelerle ilgili verilen eğitim çalışmaları ve çiftçilerin verimli ırklarla çalışma isteklerinin artmasının etkisiyle KAB’daki işletme sahipleri 2007 yılında bu destekten daha fazla faydalanmışlardır.

Çizelge 8. Ankete katılan çiftçilerin yıllar itibariyle buzağı desteğinden faydalanma durumlarına göre dağılımları (%)

Faydalanma durumu	BMB			KAB		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Hayır	81,3	72,6	62,6	89,1	85,0	77,6
Evet	18,7	27,4	37,4	10,9	15,0	22,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Yıllar itibariyle ankete katılan çiftçilerin süt desteğinden faydalanma durumları esas alındığında, araştırmada çiftçilerin süt desteğinden faydalanma düzeyleri açısından iki bölge arasında önemli farklar olduğu belirlenmiştir. BMB’de kültür ırkının yaygın olmasının etkisiyle yüksek süt veriminin elde edilmesi hayvancılığı genellikle (%59,4) hem aile ihtiyacı için hem de ticari amaçla yapmalarından dolayı, süt priminden faydalanma oranları (2005 yılında %62,1, 2006 yılında %67,1 ve 2007 yılında %77,5) KAB’a oranla daha fazladır. KAB’da ise hayvancılığın genellikle ev ihtiyacı için yapılması (%44,1), yerli ırkın yaygınlığına bağlı olarak süt veriminin düşük oluşu nedenleriyle çiftçiler, bu desteklerden çok düşük düzeyde faydalanabilmişlerdir. Faydalanma oranları 2005 yılında %8,1, 2006 yılında %11,8 ve 2007 yılında ise ancak %12,5 seviyesinde kalmıştır. İki bölge arasındaki faydalanma durumları karşılaştırıldığında, 2005 yılından 2006 yılına gelindiğinde aradaki fark 7,67’den 5,68’e düşmüş, 2007 yılına gelindiğinde ise iki bölge arasındaki fark yeniden 6,20 seviyesine yükselmiştir. 2007 yılındaki fark 2005 yılındaki

farktan düşük, ancak 2006 yılındaki farktan yüksektir. Süt fiyatlarının düşük olduğu yıllarda bu destekten işletmelerin daha azı faydalanırken, fiyatların yüksek olduğu yıllarda destekten faydalananların oranı artmıştır. Bu durum iki bölge arasındaki desteklerden faydalanma düzeyleri arasındaki farkın dalgalanmasına neden olmuştur.

Hayvancılığın gelişmesinde ve verim artışının sağlanmasında yem bitkilerinin payı büyüktür. Bu kapsamda yem bitkileri yıllar itibariyle destekleme kapsamına alınmıştır. Hayvancılık destekleri içerisinde %24 ile en fazla payı yem bitkileri desteklerinin aldığı belirlenmiştir (TKB 2009 a). 2002-2006 yılı arasında Türkiye’de yem bitkileri destekleme miktarı 7,5 kat artmıştır (Demir ve Yavuz, 2007). Çiftçilerin yem bitkileri desteğinden faydalanma durumları Çizelge 9’da gösterilmektedir. Çizelgeye göre her iki bölgede de yıllar itibariyle desteklemelerden faydalananların oranı artmış olup, bu oran BMB’de 2005 yılında %52,5 iken 2007 yılına gelindiğinde %62,1’e yükselmiştir. KAB’ne gelindiğinde ise, 2005 yılında faydalananların oranı %38,0 iken bu oran 2007 yılında ise %50,8’e

yükselmiştir. İki bölge arasındaki desteklerden yararlanılma düzeyleri arasındaki farklılık karşılaştırıldığında; 2005 yılında bu fark 1,38 iken 2006 yılında 1,31 ve 2007 yılında ise 1,22'ye düşmüştür. Buradan iki bölge arasındaki farkın giderek azaldığı anlaşılmaktadır. Bölgenin doğal

yapısı itibarıyla yem bitkileri üretimine elverişli olması, KAB'daki çiftçilere verilen eğitim çalışmalarının giderek artması, desteklemelerle ilgili çiftçilerin daha fazla bilgi sahibi olmaları, desteklemelerden daha fazla faydalanma isteğinin artmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 9. Ankete katılan çiftçilerin yıllar itibarıyla yem bitkileri desteğinden faydalanma durumlarına göre dağılımları (%)

Faydalanma durumu	BMB			KAB		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Hayır	47,5	48,4	37,9	62,0	60,7	49,2
Evet	52,5	51,6	62,1	38,0	39,3	50,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çiftçilerin hayvancılık destekleri ile ilgili bilgi kaynaklarının dağılımı Çizelge 10'da verilmiştir. Burada BMB'deki çiftçilerin %32,9'u hayvancılık desteklemelerinden köye asılan afiş, broşür ve dağıtılan kitapçıklardan haberdar olurken, KAB'daki çiftçilerin ilk sıradaki bilgi kaynağını (%36,8) akraba ve komşuları oluşturmuştur. İngiltere, Almanya ve Portekiz'de 4500 işletme sahibi ile yapılan bir anket çalışmasında tarımsal destekleme şeklinin, çiftçilerin

tarımsal desteklere bağımlılık seviyelerini algılamaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Araştırmada, çiftçilerin tam bir bilgiye sahip olmaksızın görüşüne göre destekleri algıladıkları belirlenmiştir (Daugbjerg *et al* 2005). Yani; işletme sahipleri belli bir bilgiye sahip olmadan da sadece duyumla, görüşüne göre de desteklere başvurabilmektedirler.

Çizelge 10. Ankete katılan çiftçilerin destekleme politikalarını öğrenme araçlarına göre dağılımları

Destekleri öğrenme araçları	BMB		KAB		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Televizyon	30	13,7	91	28,3	121	22,4
Köye asılan afiş, broşür	72	32,9	48	15,0	120	22,2
Akraba ve komşu	55	25,2	118	36,8	173	32,0
Köye gel. bakanlık per.	50	22,8	56	17,4	106	19,7
Köye gel. diğer uzman.	6	2,7	5	1,6	11	2,0
Diğer	6	2,7	3	0,9	9	1,7
Toplam	219	100,0	321	100,0	540	100,0

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmada, çiftçi ve işletme yapıları bakımından BMB ve KAB arasında önemli farklıklar olduğu belirlenmiştir. BMB'deki çiftçilerin eğitim seviyeleri KAB'a göre daha yüksek olup, bu durum bölgedeki çiftçilerin yenilikleri daha kolay kabul etmelerini kolaylaştırıcı bir unsurdur. Bu açıdan çiftçilerin genel eğitim seviyesi modern hayvancılık için önemli bir parametredir.

BMB'deki çiftçiler, KAB'daki çiftçilere göre tarım dışı faaliyetlerle daha az ilgilenmektedir. Bu durum, BMB'deki çiftçilerin hayvancılıkta daha fazla ihtisaslaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu anlamda hayvancılığın karlı olarak yapılabilmesinde çiftçilerin

bu konuda ihtisaslaşmasının büyük önemi bulunmaktadır.

BMB'deki işletmelerde kültür ırkı hayvanların oranı KAB'a göre fazla olup, hayvanların süt verimleri daha fazla ve laktasyon süreleri de oldukça uzundur. Bu durum, BMB'de süt üretiminin fazla olmasına, üretimin ev ihtiyacından ziyade piyasa içinde yapılmasını ve sütün değerlendirilme aşamasında madıraya yada kooperatiflere verilerek sürekli gelir elde edilmesi suretiyle BMB'deki yıllık tarımsal gelirin artmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç ve gözlemler, KAB'da hayvancılığın geliştirilmesinde kullanılacak yöntemler ve geliştirilecek politikalar açısından önemli ipuçları vermektedir.

Desteklemelerden faydalanmada bölgesel farklılıkların olduğu, BMB'deki çiftçilerin KAB'daki çiftçilere göre suni tohumlama, buzağı, yem bitkileri ve süt teşvik primi desteklerinden daha fazla faydalandıkları çalışmada belirlenmiştir. Ticari hayvan yetiştiriciliğinde en önemli amacı karlılığın artırılması olduğundan, mevcut ırkların yüksek verimli ırklara dönüştürülebilmesi için suni tohumlama ve buzağı desteklerinden yararlanılması gerekmektedir. Kaliteli kaba yem üretiminin artırılması için yem bitkileri desteğinden ve süt üretiminin artırılması için uygulanan teşvik primi desteklerinden maksimum düzeyde faydalanılabilmemesinin önemi büyüktür. Bunun içinde hayvancılık destekleme politikaların bölgesel farklılıkların göz önüne alınarak yeniden gözden geçirilmesi gerekli görülmektedir.

Yıllar itibariyle desteklemelerden faydalanma düzeyleri açısından BMB ve KAB arasındaki fark giderek azalmaktadır. Yem bitkileri üretiminde mukayeseli üstünlüğe sahip KAB bölgesi için özellikle yem bitkileri desteğinin devam ettirilmesi, bölge hayvancılığının gelişmesi açısından önem arz etmektedir.

Her iki bölgedeki çiftçilerin de genellikle akrabaları veya komşuları vasıtasıyla hayvancılık desteklerinden haberdar olmuşlardır. Bu kapsamda desteklemelerin amacına ulaşması açısından, desteklerin tanıtımına yönelik çiftçi eğitimi faaliyetlerinin artırılarak desteklerin alınmasında sürekliliğinin sağlanmasının önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akbulut, Ö., 1998. Türkiye Yerli Sığır Irklarının Melezleme ile İslahında Yabancı Gen Kaynaklarının Kullanımı. Ege Bölgesi. I. Tarım Kongresi (7-11 Eylül), Aydın.
- Anonim, 2007. Nüfus ve Okuryazarlık İstatistikleri. <http://www.muhamke.net/turkiye8217de-nufus-ve-yerlesme-t10225.html> (22.09.2008)
- Anonim, 2008. Nüfus Göstergeleri. <http://www.haberturk.com/haber.asp?id=522958cat=1108dt=2008/01/22> (22.01.2008)
- Bardakçıoğlu, E. ve H. A., Belge, 2008. Türkiye'nin Süt Sığırtı Genetik Profili ve Laktasyon Süreleri. Uluslararası Süt Sığırcılığı ve Süt Ürünleri Çalıştayı(28-29 Nisan), İzmir.
- Benin, S., S. Ehui and J. Pender, 2003. Policies for Livestock Development in The Ethiopian Highlands. Environment, Development and Sustainability 5: 491-510.
- Çiçek, A. ve O., Erkan, 1996. Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örnekleme Yöntemleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 12, Ders Notları Serisi No: 6, Tokat.

- Daugbjerg C., R. Tranter, P. Jones, J. Little, L. Costa, T. Knapp, M. Sottomayor and A. Swinbank, 2005. The Visibility of Agricultural Subsidies and Market Illusions In The Common Agricultural Policy: Some Evidence From Farmers' Views In Germany, Portugal and The United Kingdom, European Journal of Political Research 44 (6): 749-766 OCT .
- Demir, N. ve F. Yavuz, 2007. Hayvancılık Desteklerinin Yem Bitkileri Üretimine Etkilerinin Analizi. Türkiye VII. Tarla Bitkileri Kongresi (25-27 Haziran), Erzurum.
- Demir, N., 2009. Destekleme Politikalarının Hayvancılık Sektörü Üzerine Etkilerinin Bölgesel Karşılaştırmalı Analizi. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum.
- Keskin, A., V. Dagdemir and N. Demir, 2010. Economical analysis of sheep breeding according to the NUTS Level 1 region in Turkey. Scientific Research and Essays Vol. 5(7), pp. 641-645.
- Mirmahmutoğulları, V., 2009. Türk Tarım ve Hayvancılık Sektöründe Gelişmeler, Yapılan Faaliyetler, Projeler ve Hedefler. 6. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi (24-26 Haziran), Erzurum.
- Ören, N. ve M. B. Bahadır, 2005. Türkiye'de ve OECD Ülkelerinde Hayvansal Ürün Politikaları ve Bu Politikalar Sonucu Ortaya Çıkan Transferler. Hayvansal Üretim 46(1): 1-7, Adana.
- Özkaya, T., O. Oyan, F. Işın, ve A. Uzmay, 2001. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünü-Bugünü-Geleceği. Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayın: 208, Ankara.
- RG, 2000. T.C. Resmi Gazete, 10.05.2000 ve sayı: 24045 " Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Karar"
- Saçlı, Y., 2007. AB'ye Dönüşüm Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı. DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2707, Ankara.
- Tambi, N., E. W. A. Mukhebi, W. O. Maina and H. M. Solomon, 1999. Probit Analysis of Livestock Producers' Demand for Private Veterinary Services in The High Potential Agricultural Areas of Kenya. Agricultural Systems, 59; 163-176.
- TCZB, 2005. T.C. Ziraat Bankası 2005 yılı Destekleme Ödemeleri, Ziraat Bankası Kayıtları, Ankara.
- TKB, 2006. Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grup Raporları, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TKB, 2009a. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Bilgi İstek Merkezi Kayıtları.
- TKB, 2009b. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın TBMM Verdiği Önerge. <http://www.tbmm.gov.tr/d23/7/7.7018c.pdf> (21.05.2009)
- TÜİK, 2009. Türkiye İstatistik Kurumu. Eğitim İstatistikleri [http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&repor t=turkiye_cinsiyet_yas_grp_egitim_top.RDF&p_xkod=okuryazar_kod&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=h tml&ENVID=adnksdb2Env.\(13.01.2011\)](http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&repor t=turkiye_cinsiyet_yas_grp_egitim_top.RDF&p_xkod=okuryazar_kod&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=h tml&ENVID=adnksdb2Env.(13.01.2011))
- Yavuz, F., 1999. Türkiye Besi ve Süt Hayvancılığı Politikalarının Analizi. Türkiye I. Besi ve Süt Hayvancılığı Sempozyumu (2-3 Aralık), İzmir.
- Yavuz, F., 2001. Tarım Politikası II. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No: 186, Erzurum.
- Yavuz, F., S. Tan and C. R. Zulauf., 2004. Regional Impacts of Alternative Price Policies for Turkey's Dairy Sector. Turkish J. of Veterinary Animal Sci., 28; 537-543.